

บทความวิชาการ

การพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ตามลักษณะจริต 6

Human Behavior Development According to Carita 6

พระสรพงษ์ ปณฺญารโ (จลละโพธิ)

Phra Sorapong Paññadhara (Jullapho)

วัดทุ่งลาดหญ้า ต. ลาดหญ้า อ.เมือง จ. กาญจนบุรี 71190

Wat Thungladya Tumbon Ladya Amper Muang Kanchanaburi 71190

นักวิชาการอิสระ

sorapongjullapho@hotmail.com

Received: September 27, 2021 Revised: October 4, 2021

Accepted: October 6, 2021

บทคัดย่อ

พฤติกรรมของมนุษย์คือการแสดงออกจากความประพฤติทางกาย ทางวาจาและทางใจ การพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ตามลักษณะจริต 6 สามารถทำได้โดยใช้กรรมฐานมาประยุกต์ใช้ได้แก่ 1. ราคะจริต คนรักสวยรักงาม พอใจยึดติดในรูป พัฒนาได้โดย กรรมฐานเนื่องด้วย อสุภะ - ปฏิกูล (ความไม่สวย ไม่งาม) 2. โทสะจริต ผู้มีโทสะ พัฒนาได้โดยนำธรรมฝ่ายเย็น สุภาพ อ่อนโยน จึงมีลักษณะตรงกันข้ามกับโทสะ เช่น พรหมวิหารธรรม 4 3. โมหะจริต คนหลง มีโมหะ ต้องอาศัยธรรมะที่มีลักษณะสว่าง กระฉ่างแจ่มเป็นปัจจัย ได้แก่ อานาปานสติ 4. สัทธาจริต คนเจ้าศรัทธา พัฒนาได้โดยอนุสสติ และกรรมฐานที่เกี่ยวกับการคิดค้นหาเหตุผล เช่น จตุธาตුවัตถาน 5. พุทธิจริต คนเจ้าปัญญา มักครองความเป็นใหญ่อยู่ในจิตใจ ควรเป็นกรรมฐานที่ประทับระครองจิตใจไปในเหตุผลที่ถูกต้อง เพื่อให้ปัญญามีหลักฐานมั่นคง เช่น อุปสมานุสสติ 6. วิตักกจริต คนเจ้าความคิด พัฒนาได้ด้วยอานาปานสติ กำหนดรู้

คำสำคัญ: การพัฒนา พฤติกรรมมนุษย์ จริต 6

Abstract

Human Behavior is the expression of body, speech and mind. When taking all into account, they are human being according to Carita 6. Developing human behavior according to Carita 6 can be performed by applying meditation, namely: 1. *Lustful Carita*, a beauty-loving and clinging to body person, can be developed by corpses (unattractive). 2. *Quick-tempered Carita*, a furious person, can be developed by polite and gentle dharma such as the four sublime states 3. *Deluded Carita*, a delusional person, must rely on bright and clear dharma which is mindfulness regarding breathing. 4. *Faithful Carita*, a believer, can be developed by recollection 6 and reasoning mediation such as analysis of the four elements. 5. *Intelligent Carita*, a wise and mind over matter person, should be developed by meditation that supports reasons in a right direction with solid wisdom that is recollection of peace. 6. *Speculative Carita*, an idea person, can be developed by mindfulness regarding breathing.

Keyword: Development, Human behavior, Carita 6

บทนำ

พฤติกรรมของมนุษย์นั้นคือความประพฤติที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจาและทางใจเป็นลักษณะของความประพฤติ กิริยาท่าทางบุคลิกภาพ น้ำเสียงรวมทั้งความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ในจิตใจ เมื่อนำมาพิจารณาอย่างละเอียดและรวมกันในลักษณะของพฤติกรรมต่างๆ นั้น จะได้เป็นลักษณะของพฤติกรรมมนุษย์ตามจริต 6 คือความประพฤติของมนุษย์ที่แสดงออกทางกายทางวาจาและทางใจมีหลายประเภทหลายรูปแบบ เช่น คนที่รักสวยรักงาม มีความละเอียดบรรจงส่วนมากจะเป็นคนราคะจริต คนที่มักใจร้อน โกรธง่าย พุดจาเสียงดัง เป็นคนโทสจริต คนที่ชอบเชื่ออะไรรวมตามข่าวสารตามสื่อสังคมต่าง ๆ เป็นคนศรัทธาจริต เป็นต้น ซึ่งการกระทำต่าง ๆ ที่แสดงออกมาทางร่างกายและทางวาจานั้นมีส่วนสำคัญอย่างมากที่จะใช้เป็นวิธีพิจารณาว่าคนนั้น ๆ มีจริตจัดอยู่ในประเภทใด ส่วนการกระทำทางใจนั้น เป็นส่วนที่ยาก หากจะดูให้ลึกถึงจริตของคน เพราะมีหลายคนที่มีลักษณะของใจคิดอย่างแต่ทำหรือพูดออกมาในทางตรงกันข้าม ดังนั้น ในการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ตามลักษณะจริต 6 มนุษย์

จะต้องมีความรู้และเข้าใจในพฤติกรรมและจิตที่ตนเป็นอยู่ให้ลึกซึ้ง ชัดเจน เพื่อที่จะได้นำหลักธรรมนั้น ๆ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ถึงแม้จะแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ทั้งหมด แต่พฤติกรรมและจิตที่ตนเองแสดงออกมาจะเป็นไปในทางที่ดี การอยู่ร่วมกับผู้อื่นรวมทั้งการใช้ชีวิตประจำวันย่อมเป็นไปอย่างมีความสุข

พฤติกรรมมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้ว่า กรรม คือการกระทำของมนุษย์ ไม่ว่าจะมนุษย์จะแสดงพฤติกรรมเช่นใดออกมาล้วนเป็น กรรม ทั้งสิ้น พฤติกรรมหรือการแสดงออกที่ดีเรียกว่า กรรมดีหรืออกุศลกรรม พฤติกรรมที่ไม่ดีที่แสดงออกมาคือกรรมไม่ดีหรืออกุศลกรรมพฤติกรรมของมนุษย์ที่เห็นได้ง่ายก็คือพฤติกรรมทางกายทางวาจาที่ไม่ดี เช่น การแสดงความเห็นแก่ตัวแสดงความทุจริตต่าง ๆ พฤติกรรมที่ไม่ดีเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข เปลี่ยนแปลงให้เป็นการกระทำที่สุจริต กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่านิสัยของคนที่ชอบทำกรรมชั่วจำเป็นต้องได้รับการเปลี่ยนแปลง แก้ไข อะไรคือสาเหตุปัจจัยที่ทำให้คนเรามีนิสัยชอบทำแต่กรรมชั่ว เหตุปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้คนเราชอบทำกรรมชั่วคือ ความคิดที่ผิด ๆ มีสาเหตุมาจากการเห็นผิด ความเห็นผิดนี้เรียกว่า มิจฉาทิฎฐิ เกิดจากจิตใจที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส 3 ตระกูลคือ โภคะ โทสะ โมหะ บุคคลใดก็ตามที่มีความเห็นผิดย่อมจะก่อแต่ความชั่วเป็นนิสัยสันดาน พฤติกรรมเช่นนี้นอกจากนำมาซึ่งความทุกข์ ความเดือดร้อนมาสู่ตัวบุคคลผู้ก่อกรรมชั่วเองและสังคมโดยรวมในโลกนี้แล้ว บุคคลผู้นั้นยังต้องไปรับโทษทัณฑ์อย่างสุดแสนสาหัส อีกนานแสนนานในโลกหน้าด้วย (เรียบม ศรีทอง, 2542, น. 5)

ลักษณะของพฤติกรรมมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้นสรุปได้ว่า พฤติกรรมคือกรรมเป็นการกระทำที่แสดงออกมาทางกายทางวาจาและทางใจ จะแสดงสิ่งใด ๆ ออกมาไม่ว่าจะดีหรือร้ายนั้นจัดว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น มนุษย์และสัตว์โลกไม่มีใครหลีกเลี่ยงพ้นไปจากกรรมได้และใครทำกรรมเช่นใดไว้ย่อมได้รับกรรมเช่นนั้น ถึงวันพรุ่งนี้หรือปีหน้าต่อไป ๆ ไปอาจยังไม่ได้รับผลกรรมแต่สักวันหนึ่งย่อมได้รับกรรมนั้นอย่างแน่นอน และกรรมนั้นคือเหตุคือปัจจัยที่ทำให้คนเรามีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นพฤติกรรมของมนุษย์คือ การกระทำต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย ทางวาจาและทางใจ จะเป็นส่งผลดีหรือผลเสียจัดว่าเป็น พฤติกรรมทั้งสิ้น

พฤติกรรมของมนุษย์ตามแนวจิต 6

พฤติกรรมมนุษย์ตามแนวจิต 6 คือ การกระทำที่แสดงออกมาทางร่างกาย ทางวาจา รวมทั้งจิตใจของมนุษย์ ซึ่งโดยปกติแล้วจะส่งผลมาจากพฤติกรรมภายในหรือสภาพจิตใจ จะเป็นตัว ส่งการให้มนุษย์มีพฤติกรรมภายนอกที่แสดงออกมา ทั้งทางกายและทางวาจา แต่อาจมีสาเหตุอื่น ๆ ร่วมด้วยจึงทำให้บางครั้งลักษณะของพฤติกรรมที่แสดงออกมา ไม่ได้มาจากพฤติกรรมภายใน เช่นเมื่อมนุษย์ตกอยู่ในสภาวะใกล้ตาย การกระทำเพื่อจะเอาชีวิตรอดบางอย่างที่แสดงออกมาเป็นการตัดสินใจโดยเฉียบพลัน ไม่ทันได้คิด หวังเพียงอย่างเดียวคือในช่วงเวลานั้นต้องทำทุกอย่าง เพื่อเอาชีวิตให้รอด ดังนั้นพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ได้มีเพียงแค่พฤติกรรมเดียวในชีวิต ดังเช่นจิตของมนุษย์ย่อมไม่มีจิต

เดี่ยวเช่นเดียวกัน สิ่งที่แสดงออกมามีเหตุ มีปัจจัยหลายอย่างมาสนับสนุนให้มนุษย์ มีพฤติกรรมและมีจิตแตกต่างกันออกไป มนุษย์บางคนเป็นฝาแฝดกันมีรูปร่าง หน้าตาที่เหมือนกันมาก อาจเหมือนกันทั้งความประพฤติบางประการและจิตบางอย่างด้วย แต่หากมองดูให้ชัด ๆ มองด้วยสติปัญญาพิจารณาตามความเป็นจริงจะเห็นได้ว่า พฤติกรรมและจิตของมนุษย์นั้นจะแตกต่างกัน สามารถอธิบายสรุปเป็นตารางแสดงคุณสมบัติของคนแต่ละจิตที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ดังนี้

สรุปคุณสมบัติเฉพาะของคนแต่ละจิตที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (วิสุทธิ. ไทย 173-177)

จิต	ราคะจิต/ศรัทธาจิต	โทสะจิต/พุทธิจิต	โมหะจิต/วิตกจิต
ลักษณะเด่น/ การเดิน	เดินเรียบร้อย วางเท้าสม่ำเสมอ รอยเท้าเว้ากลาง	เดินเหมือนเอาปลายเท้าขุดดินไป เดินเร็ว รอยเท้าจิกปลายลง	เดินส่ายยกและวางเหมือนคนสะดุ้งตกใจรอยเท้าหนักสั้น
ลักษณะการยืนและการนั่ง	มีอาการตาหวานน่าเลื่อมใส	มีอาการแข็งกระด้าง	มีอาการชุ่มชุ่ม
การทำงานทั่วไป	ทำงานอย่างละเอียดลออ เรียบร้อย สม่ำเสมอ ตั้งใจ	ทำงานอย่างเคร่งเครียด เข้มแข็ง แต่ไม่สม่ำเสมอ	มักทำไม่ละเอียดลออ รุ่มร่าม ไม่สม่ำเสมอ และไม่มีกฎเกณฑ์
รสชาติที่พึงใจเมื่อบริโภค	ชอบอาหารที่มีรสหวานจัด	ชอบอาหารที่ไม่ประณีต มีรสเปรี้ยว	ไม่ชอบรสอะไรที่แน่นอน
กุศลธรรม (สำหรับราคะจิต โทสะจิตและโมหะจิต)	เสแสร้ง โอ้อวด ถือตัวปรารถนาลามก มักมาก ไม่สันโดษ แง่งอนมีเล่ห์เหลี่ยม	ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ความดีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่	หดหู่ เชื่องซึม ความฟุ้งซ่าน ไร้ความสนใจ ความสงสัย ความยึดมั่น ด้วยความสำคัญผิด ความไม่ปล่อยวาง
กุศลธรรมสำหรับคนศรัทธาจิต พุทธิจิต	ความเสียสละเด็ดขาด ความใคร่เห็นพระอริยะเจ้าทั้งหลาย ความใคร่ฟังธรรม ความมากไปด้วยปราโมทย์ ไม่โอ้อวดไม่มีมารยา ความเลื่อมใส	เป็นผู้ว่าง่าย มีมิตรดี รู้จักประมาณในการบริโภค ความมีสติสัมปชัญญะ ความหมั่นประกอบความเพียร ความสังเวชมีความเพียรโดยแยบคาย	มากไปด้วยการพูด ยินดีในหมู่คณะ ไม่ยินดีในการภาวนามีการงานไม่แน่นอน กลางคืนเป็นคว้นกลางวันเป็นไฟ ความคิดฟุ้ง

จากลักษณะพฤติกรรมที่แสดงออกมาของมนุษย์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น สามารถจัดรวมได้ 6 จิต และใน 6 จิตนั้น ยังสามารถจัดอยู่ในจิตเดียวกันได้หากดูถึงลักษณะท่าทางของร่างกายและพฤติกรรม แต่ถึงแม้ว่าจะจัดอยู่ในชื่อเดียวกันได้นั้น ในความเหมือนกันก็ยังมี ความแตกต่างกันที่บ่งบอกให้รู้ได้ชัดเจนว่าคนคนนั้นมีจิต เช่นไร เช่น บุคคลผู้มีกิริยาอาการชุ่มชุ่ม มักไม่ค่อยมีความระมัดระวังจัดอยู่ใน โมหะจิตและวิตกจิต แต่ถ้ามองให้ลึกลงไปของบุคคลนั้น คนโมหะจิต (เหงาซึม งามงาย) บางคนอาจไม่มี วิตกจิต (จับจด ฟุ้งซ่าน) ในตัวเองก็เป็นไปได้ ดังนั้นหากจะ

ดูแค่พฤติกรรมทางร่างกายที่แสดงออกมาแล้วตัดสินว่าคนคนนั้นอยู่ในจิตอะไร ย่อมเป็นเรื่องที่ผิด ต้องดูองค์ประกอบอีกหลาย ๆ อย่าง รวมกัน

การพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ตามลักษณะจิต 6

ผู้เขียนขออธิบายและยกตัวอย่างตามคัมภีร์ดังนี้

1) **ราคจิต** สาเหตุแห่งการเกิดขึ้นนั้น คือการติดอยู่ในรูป รส กลิ่นเสียง เมื่อเกิดการยึดมั่น ถ้อยมั่นแล้ว จิตใจก็ย่อมมีความคิดตามไปด้วย ดังนั้น หลักธรรมสำคัญสำหรับปรับแก้ราคจิตนั้น ควรเริ่มที่การฝึกใจของตนเองให้มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงเห็นสภาพของสิ่งต่าง ๆ ว่า สิ่งทั้งหมดนั้นตั้งอยู่ในกฎไตรลักษณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550, น. 89)

“อสุภา ภาเวตพพา ราคสส ปหานาย พิงเจริญอุสุภาเพื่อละราคา ความเป็นมาแห่งพุทธ ภาชิต พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท่านเมฆิยะ ผู้เห็นภูมิประเทศนารีนรมย์แล้วต้องการบำเพ็ญสาธารณ ธรรม ก็กราบทูลขออนุญาตไปยังที่นั่น ทิ้งกิจในการอุปฐากพระศาสดาไว้ เมื่อไปยังที่นั่นก็ไม่อาจ ปฏิบัติธรรมได้เพราะถูกกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก ครอบงำจิต ท่านต้องออกจากที่นั่น แล้วเข้าเฝ้ากราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์ทรงแสดงธรรม 5 ประการ เพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติ เช่นการคบมิตรดี เป็นต้น จากนั้นตรัสขอเป็นปฏิปัตติ เป็นต้น ราคา ได้แก่ ความกำหนัดในรูปและเสียง เป็นต้น, ราคาเนื้อตรัสให้ละด้วยวิธีเจริญอุสุภา คือการเพ่งพิจารณาซากศพโดยประการต่าง ๆ เช่น ซากศพที่ขึ้นอืด เป็นต้น ความกำหนัดย่อมหดหาย เมื่อน้อมนึกในอารมณ์นั้นต่อไป จิตย่อมสงบราคา ไม่ได้ช่อง” (ธรรมสภา, 2545, น. 328) ในพระพุทธศาสนามีพระสาวกรูปหนึ่งชื่อว่า พระวักลิเกิดใน ตระกูลพราหมณ์ ในเมืองสาวัตถี ได้ศึกษาศิลปะวิทยา จบไตรเพทตามที่นิยมของลัทธิพราหมณ์ เหตุที่ ท่านบวชนั้นเพราะอยากชมพระรูปโฉมของพระพุทธองค์ วักลิมาณพนั้นเป็นผู้มีอุปนิสัยหนักไปในทาง ราคจิตรักสวยรักงาม พอได้เห็นพระรูปโฉมอันสง่างาม ผิวพรรณผ่องใส พระอริยาบถ ก็เหมาะสมไป ทุกท่วงท่า จึงเกิดศรัทธาเลื่อมใส และรักใคร่ไม่รู้จักเบียดเบียนในการดู พระวรกาย พยายามวนเวียนมา เฝ้าดูอยู่เป็นนิตย์ ผลที่สุดก็คิดว่า “ถ้าเราบวชก็จะได้ดูพระวรกายของพระพุทธองค์ได้อย่างใกล้ชิดและ ตลอดเวลา” เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงเข้าไปกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ในพระพุทธศาสนา พระบรม ศาสดาก็ประทาน ให้สมประสงค์ (พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, ผศ., 2547, น. 165) เมื่ออุปสมบทแล้วก็ ยังคงติดตามดูพระองค์อยู่ตลอดเวลา จึงตรัสเรียกพระวักลิมาเข้าเฝ้าแล้วตรัสประณามขับไล่เธอออกไป เสียจากสำนักของพระองค์ ด้วยพระดำรัสว่า “อเปหิ วกฺกลิ เธอจงออกไปจากสำนักของเรา” พระ วักลิ เมื่อได้ฟังแล้วจึงเกิดความน้อยใจและเสียใจเป็นอย่างมากจึงออกจากพระเวฬุวันมหาวิหาร หมาย ใจ จะไปกระโดดภูเขาคิชฌกูฏ เพื่อฆ่าตัวตาย พระพุทธองค์ทรงทราบอยู่ตลอด จึงได้ตรัสปลอบใจด้วย ธรรมกถา พระวักลิพิจารณาพระโอวาทที่ตรัสสอนขมปีติลงได้ ก็ได้บรรลुพระอรหัตผลพร้อมทั้ง ปฏิสัมภิทาบนอากาศนั้นแล้วลงมาราบถวายบังคมพระบรมศาสดา พระวักลิเป็นผู้มีศรัทธาอย่างแรง กล้า อาศัยศรัทธาเป็นสื่อ นำ จนสามารถได้บรรลुเป็นพระอรหันต์ได้ พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องท่าน

ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางศรัทธาวิมุตติ คือ ผู้หลุดพ้นจากกิเลสด้วยศรัทธา (พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, ผศ., 2547, น.166 -167)

เห็นได้ว่าพระวัคกลีเป็นคนดีอยู่ในรูป ในความสวยงาม สงเคราะห์เข้าในราคะจริต เพราะท่านจะเฝ้าคอยมองดูความสวยงามของพระพุทธรองค์อยู่เสมอ ถึงแม้จะได้บวชเป็นพระภิกษุแล้วก็ตาม ภายหลังจากที่พระพุทธรองค์ได้ทรงแสดงธรรมท่านจึงคลายความยึดติดลงและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด หลักธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาราคจริตได้เป็นอย่างดีคือให้เจริญอุสุภกรรมฐาน มองเห็นสรรพสิ่งบนโลกเป็นไปตามกฎพระไตรลักษณ์ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เพื่อให้เกิดความรู้สู้รู้เท่าทันในสิ่งที่ตนเองกำลังติดใจยึดติดอยู่

2) โทสจริต คือบุคคลที่มีความประพฤติกตึกตักหนักไปในทาง อารมณ์ร้อน มักโกรธเสียงดัง เป็นต้น ความโกรธ มีโทษมาก ในพระไตรปิฎกได้อธิบายถึงโทษของความโกรธไว้หลายเรื่อง เช่น โกรธคุดสูตร ว่าด้วยผู้มักโกรธและผู้มักไม่โกรธ ตรัสว่า ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลไปเกิด ในนรก 4 คือ (1) มักโกรธ ไม่เคารพพระสัทธรรม (2) มักลบหลู่ ไม่เคารพพระสัทธรรม (3) เห็นแก่ลาภ ไม่เคารพพระสัทธรรม (4) เห็นแก่สักการะ ไม่เคารพพระสัทธรรม แล้วตรัสว่า ธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลไปเกิดในสวรรค์ 4 คือ (1) ไม่มักโกรธ เคารพพระสัทธรรม (2) ไม่ลบหลู่ เคารพพระสัทธรรม (3) ไม่เห็นแก่ลาภ เคารพพระสัทธรรม (4) ไม่เห็นแก่สักการะ เคารพพระสัทธรรม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541, น. 190) พระสูตรนี้ชี้ให้เห็นโทษของความโกรธเป็นสาเหตุให้ไปเกิดในนรก ซึ่งถือว่าเป็นโทษที่หนักมาก และยังมีอีกหลายพระสูตรที่ชี้ให้เห็นโทษของผู้มักโกรธ จึงขอสรุปว่า การโกรธ เป็นสิ่งไม่ดี เหมือนดั่งไฟที่แผดเผาใจของเราเอง มีคำสอนหนึ่งที่เคยสอนไว้ว่า ความโกรธประดุจเหมือนไม้ขีดไฟ ซึ่งก่อนไม้ขีดไฟนั้นจะเผาสิ่งต่าง ๆ ให้มอดไหม้ดับลงไปได้ ย่อมต้องเผาตัวของตัวเองเสียก่อนความโกรธก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน หลักธรรมสำหรับปรับแก้โทสจริตนั้น คือกัมมฏฐาน 8 มี พรหมวิหาร 4 วรรณกสิณ 4 อีกทั้งนำวิธีกำจัดความอาฆาตทั้ง 9 อย่างมาปรับใช้ เพื่อให้เราเปลี่ยนแปลงความคิดของเรา ไม่มองสิ่งต่าง ๆ รอบตัวด้วยความอาฆาต พยาบาท ให้เจริญเมตตาภาวนาให้มาก ๆ เพื่อที่จะได้เปลี่ยนความคิดไม่ดีของตนเอง ให้มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เราก็จะเป็นผู้ไม่โกรธหรือถึงแม้จะโกรธก็มีอยู่น้อยลง

3) โมหจริต คือคนที่มักมีพฤติกรรมมึ่งว่อง ซึม ดวงตาดูเศร้า ๆ มักจะพูดจาเบา ๆ นุ่มนวล เน้นหนักไปทางโง่เขลา ไม่ชอบใช้ปัญญา มักมีความหลงมกมาย บุคคลที่มีโมหจริตมาก โดยทั่วไป จะมีพฤติกรรมหุดหู่และเชื่องซึม เลื่อนลอย รำคาญ ลังเลสงสัย มีมิจฉาทิฐิ และละหิฐิยาก กล่าวถึงพระพาทิยะ เกิดในวรรณะไวศยะ ในตระกูลกฐุมพิตระกูลหนึ่งในแคว้นพาทิยะ [สันนิษฐานว่า จะอยู่ทางริมฝั่งทะเลด้านใต้ของอปรันตชนบท ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของอินเดียลงมา] สันนิษฐานว่าท่านได้ชื่อตามแคว้น ชีวิตฆราวาสของท่านพาทิยะ เมื่อเจริญวัยแล้วได้ประกอบอาชีพค้าขายตามตระกูล เนื่องจากมีภูมิชำนาญอยู่แถบชายฝั่งทะเล ท่านแล่นเรือค้าขายอยู่เป็นประจำ วันหนึ่งทะเลเกิดมรสุม คลื่นซัดเรืออับปางขณะเดินทางใกล้เขตท่าเรือสุปารกะ ลูกเรือตายหมด เหลือรอดอยู่แต่ท่านซึ่งเกาะกระดานลอยน้ำมาจนถึงท่าเรือ สุปารกะเป็นถิ่นที่เจริญ มีคนอยู่หนาแน่น ท่านรู้สึกเหนื่อยและหิวแต่ก็รู้สึก

ละอายที่จะเปลือยกายเข้าไปในที่ชุมนุมนั้น จึงตัดสินใจเอาเปลือกไม้พันตัวแทนเครื่องนุ่งห่มแล้วถือกระเบื้อง จากนั้นจึงแสรังเดินเข้าไปใกล้ศาลเทพารักษ์แล้วทำที่เป็นเดินออกจากศาลเข้าไปในชุมชน เมื่อพาหิยะปรากฏตัวในลักษณะที่แปลกกว่าคนอื่นคือ นุ่งห่มเปลือกไม้ ชาวเมืองก็ต่างเข้าใจผิดสำคัญว่าเป็นพระอรหันต์ จึงได้ให้อาหารและยกย่องนับถือ ทำให้ท่านสามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ต่อมาพาหิยะก็สำคัญผิดไปว่าพฤติกรรมของท่านที่เป็นอยู่คือพฤติกรรมของพระอรหันต์ เมื่อเปลือกไม้เหี่ยวแล้วก็ไม่ยอมนุ่งห่มผ้าอื่น ด้วยเกรงว่าความเป็นอรหันต์จะเสื่อมและลาภสักการะจะน้อยลง ฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า “พาหิยะ ทารุจิ” แปลว่า พาหิยะผู้มีเปลือกไม้เป็นเครื่องนุ่งห่ม วันหนึ่งมหาพรหมองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นเพื่อนเก่าในอดีตชาติ ก็ปรากฏกายให้เห็นและบอกให้ทราบว่าท่านไม่ใช่พระอรหันต์และไม่ได้ปฏิบัติตามทางที่จะเป็นพระอรหันต์ด้วย พร้อมกับชี้นำไปพบพระพุทธเจ้า พาหิยะเมื่อได้ฟังดังนี้แล้ว ก็เกิดศรัทธาแรงกล้ารีบเดินทางออกจากท่าเรือสุปาระกะด้วยอาการรีบร้อน และได้พบกับพระพุทธองค์ ทันทีที่ได้พบก็ถลาเข้าไปหมอบกราบแทบพระบาทของพระพุทธเจ้า พลังทูลขอให้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง (ผศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, 2545, น. 281-285) เมื่อพระพาหิยะพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนอย่างย่อ ๆ ท่านได้บรรลุอรหัตผลทันทีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบ จากนั้นจึงทูลขอบวช พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้หาบาตรและจีวรมาก่อน ท่านทำตามแต่ถูกแม่วัววิดเสียก่อน จึงนิพพานโดยไม่บวช (ผศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, 2545, 281-285)

ความที่พระพาหิยะมีความเห็นผิดคิดว่าตนเองเป็นเทพอารักษ์อีกทั้งกลัวจะเสื่อมจากลาภสักการะ จึงนุ่งห่มเปลือกไม้สำคัญตนเองว่าเป็นพระอรหันต์ พฤติกรรมเช่นนี้นั้นจึงสงเคราะห์ได้ว่า ท่านมีโมหจริต ธรรมะเป็นที่สบายของคนโมหจริต เสนาสนะต้องหันหน้าสู่ทิศไม่คับแคบ ที่เมื่อนั่งแล้ว ทิศย่อมปรากฏโล่งสว่าง ในบรรดาอิริยาบถ 4 อิริยาบถเดินจึงจะเหมาะสม ส่วนอารมณ์ก็มีพื้นฐานขนาดเล็กเท่าตะแกรง หรือเท่าขันโอ ย่อมไม่เหมาะสมแก่คนโมหจริตนั้น เพราะเมื่อโอกาสคับแคบจิตก็จะถึงความมีนงยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นดวงกสิณขนาดใหญ่กว้างมากจึงจะเหมาะสม ประการที่เหลือ มีเสนาสนะเป็นต้น ซึ่งควรยกมาแสดงสำหรับคนโมหจริต ฟังเข้าใจว่ามีลักษณะเช่นเดียวกันกับการที่ได้แสดงไว้แล้วสำหรับคนโทสจริตนั้นแล (สมเด็จพระพุทธมาจารย์ อาจ อาสภมหาเถร, น. 180-181) การพัฒนาบุคคลที่มีโมหจริตนั้น สามารถนำหลักกรรมฐานที่คล้ายกับโทสจริต มาประยุกต์ใช้ร่วมกันได้นอกจากนั้นเพื่อควบคุมและพัฒนาความคิดสามารถนำหลักอานาปานสติ, ภูตกสิณ, อาโลกกสิณ, อากาสกสิณ มาประยุกต์ใช้ได้

4) สัทธาจจริต บุคคลประเภท สัทธาจจริต มักมีจิตโน้มไปในความเชื่อเป็นอารมณ์ประจำใจ ทำตามความเชื่อ เอาความเชื่อออกหน้า ความคิดหรือความยึดมั่นมักอยู่เหนือการใช้เหตุผลและมักเชื่อโดยไร้เหตุผล อะไรที่ไม่เป็นไปตามที่ตนเชื่อถือนักไม่ถูกต้อง มีใครแนะนำอะไรก็ตัดสินใจเชื่ออย่างเดียวโดยไม่ได้พิจารณา อีกจริตหนึ่งของท่านพาหิยะที่เราสงเคราะห์เข้าได้ก็คือ สัทธาจจริต เพราะการที่ท่านเข้าใจผิดหลงเชื่อในสิ่งที่ไม่ถูกต้องสำคัญตนเองว่าเป็นพระอรหันต์ นุ่งห่มเปลือกไม้

หลักธรรมสำหรับปรับแก้บุคคลศรัทธาจริตและบุคคลราคะจริต ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า ควรปฏิบัติอนุสสติ 6 เริ่มด้วยพุทธานุสสติ (พระราชมุนี ประยูร ธมมจิตโต, 2541 น. 61–62)

5) **พุทธิจริต** คือบุคคลที่เป็นคนเจ้าปัญญา เจ้าความคิด มีความฉลาด มีไหวพริบปฏิภาณดี คิดอะไรเป็นเหตุเป็นผล ชอบใช้ความรู้และเหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจว่าจะทำหรือไม่ทำอะไรใด มองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามสภาพความเป็นจริง บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง โดยปราศจากการปรุงแต่งหรืออคติส่วนตัว กล่าวถึงพระสารีบุตร สงเคราะห์เข้ากับพุทธิจริตเพราะท่านเป็นผู้มีปัญญา มีเหตุมีผล กำกับเสมอไม่ว่าจะคิดจะทำสิ่งใดอยู่ก็ตาม สาเหตุแห่งการเป็นพุทธิจริตนั้น สังเกตได้จาก ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรได้ติดตามพระอัสสีไป จนพบและได้สนทนา ท่านพระอัสสีได้กล่าวธรรมปริยายนี้แก่สารีบุตร ปริพาชกว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้นพระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” ในคัมภีร์สมันปาสาทิกา ภาค 3 (พระคัมภีร์อรรถกถาภิกขุณี วิภังค์, ภาค 3 ข้อ 60 หน้า 30) เพราะได้ฟังธรรมปริยายนี้ ธรรมจักขุ อันปราศจากอริสัจ ปรากฏชัดได้เกิดขึ้นแก่สารีบุตรปริพาชกว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค (พระไตรปิฎกฉบับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539, เล่มที่ 4 ข้อ 14, หน้า 74) คุณธรรมเกี่ยวกับการใช้ปัญญาของท่านที่สมควรนำมาเป็นแบบอย่างอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ อีกเรื่องหนึ่งคือ “พราหมณ์ชราชื่อราธะ มีศรัทธาจะอุปสมบทแต่ไม่มีพระภิกษุรูปใดเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ พระพุทธองค์ตรัสถามในที่ประชุมสงฆ์ว่า “ผู้ใดระลึกถึงอุปกาลคุณของพราหมณ์ผู้นี้ได้บ้าง” พระสารีบุตรกราบทูลว่า “ระลึกได้ คือ ครั้งหนึ่งพราหมณ์ผู้นี้ได้เคยใส่บาตรด้วยข้าวสุกแก่ท่านหนึ่งทัพพี” พระพุทธองค์จึงทรงมอบให้ท่านพระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์อุปสมบทให้แก่ราธะพราหมณ์ (พระครูถวิลญาณสิทธีวิวัฒน์, ผศ., 2547, น. 32)

จากเหตุการณ์ทั้ง 2 อย่างนี้ ถือได้ว่าท่านพระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญาอย่างมาก และปัญญา นั้นยังใช้แสดงออกมาเพื่อให้เห็นถึงความกตัญญู กตเวทิตะ การแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตะได้เป็นอย่างดี การระลึกถึงบุญคุณของผู้อื่น หากผู้ใดไม่ใช่ปัญญาคิด พิจารณาแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่รู้จักบุญคุณคน ย่อมประพฤตินั้นไม่เหมาะสมได้ ส่วนนี้จึงสงเคราะห์ท่านว่าเป็นคนประเภท พุทธิจริตบุคคลพุทธิจริตควรปฏิบัติจตุราตฺตวฏฺฐาน อาหาเรปฏิกูลสํยญา มรณสฺติ และอุปสมานุสฺติ และไม่ควรห้ามกัมมัฏฐานใด ๆ เลย (พระอุปติสสเถระ, 2526, น. 61–62) หมายถึงสามารถนำทุกกรรมฐานมาช่วยพัฒนาได้ ทุกกรรมฐานที่เป็นเช่นนี้เพราะบุคคลผู้มีพุทธิจริต เป็นปกติจะสามารถนำปัญญามาระลึกตามกรรมฐานนั้น ๆ ได้ดี

6) **วิตกจริต** บุคคลประเภทคล้ายกับโมหจริตคือมักมีพฤติกรรม เชื่องช้า เฉื่อยชา มีความวิตกเป็นความประพฤติกตเวทิตะ, หนักไปในทางนึกคิดจับจดฟุ้งซ่าน มักจะคิดอะไรไม่เป็นขึ้นเป็นอันนึกตามผู้อื่น ไม่มีความคิดเป็นของตัวเอง บางครั้งก็ไม่คิดอะไรเลย เพราะมีความสับสนด้านความคิดเป็นส่วนใหญ่ หลักธรรมที่สำคัญไว้สำหรับปรับแก้วิตกจริตนั้นจึงต้องเริ่มที่จิตใจ ฝึกฝนให้จิตใจมีสติอยู่กับตัวเองเสมอ เป็นเบื้องต้น หลังจากนั้นค่อยฝึกปฏิบัติทางกายและทางวาจาต่อไปโดยต้องมีสติควบคุมการ

กระทำนั้นอยู่เสมอหลักธรรมที่สามารถนำมาพัฒนา ผู้มีวิตกจริต มีความใกล้เคียงกับหลักธรรมที่นำมาใช้กับผู้ไม่มีโมหะจริต คือ อานาปานสติ, ภูตกสิน, อาโลกกสิน, อากาสกสิน

จากการนำหลักธรรมมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ตามลักษณะจริต 6 นั้น เห็นได้ชัดเจนว่า ลักษณะพฤติกรรมในแต่ละจริตของบุคคลนั้นมีความประพฤติที่แสดงออกมาต่างรูปแบบ ต่างลักษณะกันออกไป หลักธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาจริตได้เป็นอย่างดีนั้นคือ วิปัสสนากรรมฐานในรูปแบบต่าง ๆ ดังที่ได้อธิบายมา เมื่อแต่ละจริตนั้นได้รับการพัฒนาด้วยหลักพระกรรมฐานอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับแต่ละจริตนั้น ๆ ย่อมทำให้การแสดงออกมาของพฤติกรรมทางกาย ทางวาจาและทางใจ เป็นไปในลักษณะที่ดีขึ้นมาได้

บทสรุป

พฤติกรรมมนุษย์ตามแนวจริต 6 คือ สิ่งที่มีมนุษย์แสดงออกมาเป็นประจำทางกาย ทางวาจาและทางใจ จนกลายเป็นบุคลิกภาพ กลายเป็นนิสัย ของคนผู้นั้นติดตัวไปเสมอ เมื่อมีเหตุปัจจัยต่าง ๆ มาประกอบเข้าหรือบุคคลผู้นั้นมีพัฒนาการทางด้านวัยที่สูงขึ้น จิตใจที่ได้รับการอบรม รวมถึงสภาพแวดล้อม สภาพสังคม คนใกล้ชิดที่อยู่รอบ ๆ ตัว สามารถทำให้บุคลิกภาพหรือจริตที่ตนเคยมีเปลี่ยนแปลงไป แต่กรรมคือเหตุปัจจัยสำคัญที่จะทำให้คนแสดงจริตแต่ละประเภทออกมาอย่างชัดเจน ดังนั้น การพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ตามลักษณะจริต 6 หลักธรรมที่นำมาพัฒนาและเห็นผลได้ชัดเจนที่สุดคือ กรรมฐานต่าง ๆ สามารถสรุปได้ดังนี้ 1. อสุภะ 10 กายคตาสติ 1 พัฒนาราคจริต 2. พรหมวิหารธรรม 4 ฌานกสิน 4 พัฒนาโทสจริต 3. อานาปานสติ พัฒนาโมหจริตและวิตกจริต 4. อนุสสติ 6 พัฒนาสัทธาจริต 5. มรณัสสติ อุปสมานุสสติ อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุมิวฐาน พัฒนาพุทธิจริต และ 6. อรูป 4 ภูตกสิน 4 อาโลกกสิน อากาสกสิน พัฒนาได้ทุกจริต

นอกจากการนำกรรมฐานต่าง ๆ มาพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ตามลักษณะจริต 6 ยังสามารถนำหลักธรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ตามลักษณะจริต 6 ได้อีกหลายหลักธรรม เช่น หลักธรรม ไตรสิกขา ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติ ข้อศึกษาของมนุษย์ เพื่อพัฒนาร่างกาย วาจาและจิตใจให้แสดงพฤติกรรมที่ดีออกมา เมื่อเรามีลักษณะพฤติกรรมที่ไม่ดีแสดงออกมาให้ผู้อื่นได้พบเห็น ได้รับความรู้ สิ่งใดที่ไม่ควรทำเราก็จะไม่ทำ สิ่งใดควรทำเราก็จะทำ หากเรานำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ให้ถูกต้องและเหมาะสมกับจริตของเรา จะสามารถช่วยทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สร้างความสุขให้กับตนเองได้

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- ธรรมสภา. (2545). **พระไตรปิฎก ฉบับพุทธศาสนสุภาสิต**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2545). **อติติมหาสาวก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูกลุณีสถิตวิวัฒน์ (สมาน กลุณธมโม/พรหมอยู่). (2547). **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แอนด์ โปรดัคส์ จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551) **พระไตรปิฎกฉบับแก่นธรรม**. พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. (2548). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค ปริเฉทที่ 3 กัมมัฏฐานนิตย**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เรียม ศรีทอง. (2542). **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเวิร์ดเวฟเอดดูเคชั่น จำกัด.